

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.15>

ВОЙТОВИЧ І.І.

**ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ
ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ****HISTORICAL ORIGINS ESTABLISHING CRIMINAL LIABILITY
FOR CORRUPTION CRIMES IN THE FIELD OF MILITARY SECURITY
IN SOVIET TIMES**

Актуальність статті полягає в тому, що ефективна протидія корупції у сфері воєнної безпеки неможлива без фундаментального та послідовного наукового забезпечення. Звернення до наукових праць з питань протидії корупційній злочинності дає можливість як прослідкувати процес наукового супроводження антикорупційної діяльності в Україні задля виявлення основних проблем у цій сфері, які залишились поза увагою вчених, та потребують вирішення, так і з'ясувати найбільш суттєві прорахунки антикорупційної стратегії, які слід врахувати для визначення перспектив її вдосконалення. Об'єктом кримінологічних досліджень є область соціальної реальності, яка містить соціальне протиріччя і породжує проблемну ситуацію. Виділяючи таку область, визначаємо ті соціальні відносини та сферу людського життя, які підлягатимуть вивченню в рамках кримінологічного дослідження. Перш за все слід зазначити, що огляд наукової та навчальної літератури вказує на існування різних підходів до визначення поняття «корупційна злочинність», її видів, а також місць у структурі злочинності. Корупційна злочинність є невід'ємною частиною корупції як більш широкого соціального явища. Отже, дослідження корупційної злочинності у сфері військової безпеки як об'єкта кримінологічного аналізу доцільно розпочати зі знаходження змісту поняття «корупція» на основі розгляду історії семантики цього юридичного терміна, а також генезису його розвитку в різних сферах наукового знання. Аналіз наукової, навчальної та довідкової літератури за предметом розгляду вказує на теоретичну можливість корупції одночасно з розмежуванням управлінських функцій у державній чи господарській діяльності. Зроблено висновок, що процес формування сучасної кримінально-правової політики пройшов певні історичні етапи свого становлення. Встановлено, що корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки є видом корупційної та, відповідно, елементом загальної злочинності, який притаманні такі відмінні риси, як об'єктивний, історично обумовлений характер; поширеність у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; особливості механізму вчинення корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки; особливості суб'єктів вчинення корупційного злочину у сфері воєнної безпеки; висока латентність.

Ключові слова: корупція, злочин, історичні витоки.

The relevance of the article is that effective counteraction to corruption in the field of military security is impossible without fundamental and consistent scientific support. Recourse to scientific papers on combating corruption provides an opportunity to trace how, in fact, the process of scientific support of anti-corruption activities in Ukraine to identify major problems in this area that have remained unnoticed by scientists and need to be addressed, and to identify the most significant miscalculations anti-corruption strategy, which should be taken into account to determine the prospects for its improvement. The object of criminological research is the area of social reality, which contains a social contradiction and generates a problematic situation. By allocating such an area, those social relations and the sphere of human life, which will be subject to study within a criminological study, are determined. First of all, it should be noted that the review of scientific and educational literature indicates the existence of various approaches to the definition of "corruption crime", its species, as well as places in the structure of crime. In turn, corruption crime is an integral part of corruption as a broader social phenomenon. Therefore, the study of corruption crime in the field of military security as an object of criminological analysis it is expedient to begin with the finding of the content of the concept of "corruption" on the basis of the consideration of the history of the semantics of this legal term, as well as the genesis of its development in various spheres of scientific knowledge. Analysis of scientific, educational and reference literature on the subject of consideration indicates the theoretical possibility of corruption simultaneously with the separation of management functions in public or economic activity. It is concluded that the process of formation of modern criminal law policy has passed certain historical stages of its formation. It is established that corruption crime in the field of military security is a type of corruption and, accordingly, an element of general crime, which has the following distinctive features: a) objective, historically determined nature; b) prevalence in the field of military security, which causes its increased public danger; c) features of the mechanism of committing corruption crimes in the field of military security; d) peculiarities of the subjects of committing a corruption crime in the sphere of military security; e) high latency.

Key words: corruption, crime, historical leakage.

Вступ. Ефективна протидія корупції у сфері воєнної безпеки неможлива без фундаментального та послідовного наукового забезпечення. Звернення до наукових праць із питань протидії корупційній злочинності дає можливість як прослідкувати процес наукового супроводження антикорупційної діяльності в Україні задля виявлення основних проблем у цій сфері, які залишились поза увагою вчених, та потребують вирішення, так і з'ясувати найбільш суттєві прорахунки антикорупційної стратегії, які слід врахувати для визначення перспектив її удосконалення.

Постановка завдання. Особливу наукову та пізнавальну цінність мають процес та результат дослідження історичних передумов установаження кримінальної відповідальності за корупційні дії.

Різні теоретичні та прикладні аспекти протидії корупції представлені в наукових здобутках таких правознавців, як Л.І. Аркуша, Л.В. Багрий-Шахматов, В.І. Борисов, А.М. Бойко, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, В.М. Гарашук, В.В. Голина, Б.М. Головкін, В.К. Гришук, Н.О. Гуророва, І.М. Даншин, О.О. Дудоров, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, С.А. Задорожний, З.А. Загиной, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.О. Кваша, В.М. Киричко, М.Г. Колодяжний, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, І.В. Кушнар'ов, О.М. Лозинський, І.Є. Мезенцева, М.І. Мельник, Д.Г. Михайленко, А.А. Музика, Є.В. Невмержицький, В.О. Навроцький, Д.О. Олійник, А.В. Савченко, Є.Д. Скулиш, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, В.І. Шакун, О.В. Шевченко, О.Ю. Шостко, Н.М. Ярмиш. Наукові праці цих авторів є вагомим внеском в осмислення явища корупції і напрацювання заходів протидії їй.

Результати дослідження. В період становлення радянської влади в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (далі – УСРР) 26 квітня 1919 року Радою Народних Комісарів УСРР було прийнято Декрет «Про хабарництво та незаконні побори», в якому було передбачено суворе покарання за їх вчинення [1, с. 103], зокрема у вигляді позбавлення волі на строк не менше 5 років, штрафу у потрібному розмірі хабаря та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах на строк не менше 10 років. Якщо такі дії посадової особи були вчинені з вимогою чи вимаганням хабаря, то строк покарання у вигляді позбавлення волі,

а також позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах збільшувався вдвічі; замість штрафу призначалася конфіскація майна. Крім того, якщо посадова особа прийняла хабар за вчинення нею злочину чи службового проступку, то вона підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 10 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах на строк не менше 20 років або вищій мірі покарання (розстрілу). Якщо такі дії посадовою особою були поєднані з вимогою чи вимаганням хабаря, то покарання у вигляді позбавлення волі призначалося на строк не менше 15 років з конфіскацією майна та довічним позбавленням права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах; або призначалася смертна кара. Принагідно зауважимо, що до кримінальної відповідальності притягаються як особи, які одержали хабар, так і їх пособники незалежно від стадії вчинення злочину [2, с. 129–130].

Відповідно до Кримінального кодексу УСРР 1922 року, відповідальність за отримання хабаря було передбачено статтею 114, а за провокацію хабаря – статтею 115, розміщеними у главі II поряд з іншими складами службових злочинів, такими як «Зловживання владою» (стаття 105); «Перевищення влади» (стаття 106); «Постановлення судьями з корисливих чи інших особистих мотивів неправосудного вироку» (стаття 111); «Привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, що перебувають у її віданні в силу її службового становища» (стаття 113); «Службове підроблення» (стаття 116) [3].

Принагідно відзначити, що статтею 114 КК УСРР (1922 рік) було передбачено відповідальність за отримання службовою особою, що перебуває на державній, союзній чи громадській службі, особисто чи через посередників у якому б то не було вигляді хабаря за виконання чи невиконання в інтересах хабародавця яких-небудь дій, що входять до кола службових обов'язків цієї особи. Кваліфікуючими ознаками отримання службовою особою хабаря були її особливі повноваження; порушення нею службових обов'язків; вимагання хабаря чи шантаж [3].

У науковій літературі слушно зауважується, що на той час «до кримінальної відповідальності притягали виключно тих осіб, що отримували хабарі-підкупи, тоді як хабарі-подяки чи хабарі-дарунки взагалі перестали сприймати як прояви антиправової поведінки» [4, с. 22].

Крім того, у частині 4 статті 114 КК УСРР 1922 року був закріплений спеціальний вид звільнення від покарання особи, яка дала хабаря, якщо вона своєчасно зробила заяву про вимагання хабаря або сприяла розкриттю справи про хабарництво. Інакше вона каралася позбавленням волі на строк до трьох років [5, с. 19].

Кримінальний кодекс УРСР 1927 року відповідальність за отримання службовою особою особисто або через посередників у будь-якому вигляді хабаря за виконання чи невиконання в інтересах особи будь-якої дії, яку службова особа могла й мала вчинити виключно внаслідок свого службового становища, передбачив у статті 117. Крім того, склади посадових (службових) злочинів набули змін [6, с. 159].

Так, згідно зі статтею 109 КК УРСР (1927 рік), зловживанням владою або службовим становищем визнавалися такі дії службової особи, які вона могла вчинити виключно завдяки своєму службовому становищу і які не були викликаними міркуваннями службової необхідності, мали своїм наслідком явне порушення правильної роботи установи чи підприємства або заподіяли йому майнову шкоду, або спричинили порушення громадського порядку чи охоронюваних законами прав та інтересів окремих громадян, якщо ці дії відбувалися посадовою особою систематично або з міркувань корисливих, або іншої особистої зацікавленості, або хоча б і не спричинили, але завідомо для посадової особи могли спричинити тяжкі наслідки. Так, ці дії тягнуть позбавлення волі із суворого ізоляцією на строк не менше шести місяців [6, с. 127].

Таким чином, окрім відповідальності за зловживання владою, з'явилась відповідальність за зловживання службовим становищем. Для настання відповідальності не обов'язковим було спричинення реальної шкоди, достатньо було лише можливості її спричинення. Норма була доповнена вказівкою на систематичне вчинення такого діяння та на його мотив, а саме корисливий або іншу особисту зацікавленість. Згідно зі статтею 110 КК, перевищенням влади або службових повноважень вважалося вчинення дій, які явно виходять за межі прав і повноважень, наданих законом, що здійснюються за наявності ознак, передбачених у попередній статті. Це діяння каралось позбавленням волі із суворого ізоляцією на строк не нижче шести місяців. Якщо ж перевищення влади чи повноважень супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, то була передбачена та ж міра покарання з підвищенням у виняткових випадках аж до розстрілу. Відповідно до аналізованої норми, кримінально караним визнавалось як перевищення влади, так і перевищення служ-

бових повноважень. Залишилась норма, що передбачала відповідальність за зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади й халатне ставлення до службових обов'язків, якщо в їх результаті настав розвал керованого посадовою особою центрального апарату управління або таких же господарських державних апаратів виробництва, торгівлі, кредиту та транспорту (стаття 112 КК). Каралось це діяння позбавленням волі із суворою ізоляцією на строк не нижче двох років, а за особливо обтяжуючих обставин (корислива зацікавленість, підробки, розкрадання майна, хабарництво тощо) – аж до розстрілу [7, с. 47].

Відповідальність за службові злочини була передбачена Главою VII Кримінального кодексу УРСР 1960 року. До таких злочинів належали зловживання владою або службовим становищем (стаття 165), перевищення влади або службових повноважень (стаття 166), недбалість (стаття 167), одержання хабаря (стаття 168), посередництво в хабарництві (стаття 169), надання хабаря (стаття 170), провокація хабаря (стаття 171), службовий подлог (стаття 172) [8].

Зокрема, відповідно до статті 168 КК УРСР (1960 рік), за одержання хабаря передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Кваліфікуючими ознаками одержання хабаря були великий розмір одержання хабаря; вчинення злочину посадовою особою, яка займає відповідальне становище; попередня змова групи осіб; повторність; вимагання (частина 2 статті 168); особливо великий розмір хабаря; вчинення злочину посадовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (частина 3 статті 168) [8].

У 1969 році застосування смертної кари за хабарництво було скасоване, але впродовж усього періоду перебування України у складі СРСР і після набуття незалежності санкції за отримання та надання хабаря істотно не змінилися, в усіх редакціях кримінального кодексу передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі до максимальних меж, яке могло поєднуватися з додатковими покараннями (конфіскацією майна, засланням), а у виняткових випадках, за наявності обтяжуючих обставин, можливе було застосування смертної кари [9, с. 123].

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. У записці Відділу адміністративних органів ЦК КПРС і ЦПК при ЦК КПРС про посилення боротьби з хабарництвом у 1975–1980 роках, датованій 21 травня 1981 року, зазначено, що у 1980 році виявлено понад 6 000 випадків хабарництва, що на 50% більше, ніж у 1975 році. Розповідається про появу організованих груп в органах державної влади (наприклад, понад 100 осіб у Мінрибгоспі СРСР на чолі із заступником Міністра) [10, с. 14]. Йдеться про факти засудження міністрів і заступників міністрів у республіках, інші союзні міністерства, хабарництво і зрощування зі злочинними елементами працівників контрольних органів, хабарництво в прокуратурі та судах. Повідомляється про покарання керівних партійних кадрів (рівень міськкому і райкому) за попуск хабарництва. Водночас практично недоторканими були вищі радянські та партійні чиновники. З корупцією серед державного апарата боролися винятково представники цього апарату. Після проголошення незалежності України проблема корупції набула особливої гостроти. На сучасному етапі розвитку корупція в Україні стала надзвичайною проблемою, адже вона небезпечна не тільки як засіб самознищення ефективної державної влади як такої, але й як засіб дискредитації представницької форми демократії зокрема [11, с. 19].

У чинному Кримінальному кодексі України, який набув чинності 1 вересня 2001 року, відповідальність за одержання хабаря службовою особою була передбачена у статті 368: «одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабаря за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабаря, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища». Покарання за одержання хабаря було не таким суворим порівняно з КК 1960 року. Зокрема, це штраф від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [8].

Висновки. Процес формування сучасної кримінально-правової політики пройшов певні історичні етапи свого становлення. Встановлено, що корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки є видом корупційної та, відповідно, елементом загальної злочинності, якій притаманні такі відмінні риси, як об'єктивний, історично обумовлений характер; поширеність у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; особливості механізму вчинення корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки; особливості суб'єктів вчинення корупційного злочину у сфері воєнної безпеки; висока латентність.

Список використаних джерел:

1. Гусєва В.П. Відповідальність за вчинення корупційних правопорушень учасників кримінального процесу УСРР у 20-х роках ХХ століття. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 102–108.
2. О взяточничестве и незаконных поборах : Декрет СНК от 26 апреля 1919 года / Центральный державный архив вищих органів влади та управління України, ф. 1738, оп. 1, спр. 13, арк. 129–130.
3. Уголовный кодекс УССР. Введен в действие Постановлением Всеукраинского Центрального исполнительного Комитета от 23 августа 1922 года. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины*. 1922. № 36. Ст. 553.
4. Бондаренко О.С. Историчний аспект формування поняття «неправомірна вигода». *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31). С. 20–23.
5. Хряпінський П.Є. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 192 с.
6. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 року з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Держполітвидав УРСР, 1950. 168 с.
7. Володавська О.С. Историчний аспект становлення кримінальної відповідальності за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 43–53.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28 грудня 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 28.12.2020).
9. Клак І.І. Хабарництво: від минулого до сьогодення. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2007. № 168. С. 123.
10. Буроменський М.В. та ін. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2009. 220 с.
11. Козак Л.С., Федорук О.В. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 3. С. 15–31.

УДК 343.368

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.16>

ДЕРКАЧ Я.В.

ОБ’ЄКТ ВТЕЧІ ЗІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

OBJECT OF ESCAPE FROM A SPECIALIZED MEDICAL INSTITUTION

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить кримінальне правопорушення, передбачене Кримінальним кодексом України. Незакінченість кримінального правопорушення свідчить про відсутність самого злочину. Автор підтримує позицію вчених, згідно з якою склад злочину містить чотири елементи (об’єкт, об’єктивна сторона, суб’єкт, суб’єктивна сторона). У вузькому розумінні об’єктом злочину є те, на що посягає злочин. Найбільшу увагу слід приділити встановленню безпосереднього об’єкта посягання під час розслідування об’єкта будь-якого кримінального правопорушення. Визначення родового об’єкта кримінального правопорушення безпосередньо залежить від назви відповідного